

ОЛЕНА АНЩЕНКО
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ

ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ДОРΟΣЛИХ МІГРАНТІВ ЯК АКТУАЛЬНА ДЕРЖАВНА ПРОБЛЕМА

Міграційні процеси набули значних масштабів, охопивши багато країн, соціальних груп, різні сфери суспільного життя. Міграція стала одним із чинників соціального перетворення й розвитку різних регіонів світу. Політика інтеграції мігрантів із галузі загальних громадянських ініціатив переходить у площину стратегічно важливих завдань виживання країни. Вибір шляхів розв'язання цієї проблеми має передбачати неупереджену оцінку досвіду інших країн, що зіткнулися з такими самими проблемами і вже упроваджують конкретні програми у цій галузі.

У цьому контексті важливого значення набуває те, що діяльність дорослих, і зокрема дорослих мігрантів, є інваріантом усіх освітніх, професійних, культурних, політичних, етнічних, національних державно-суспільних і приватних соціально-економічних систем. На думку А.А. Алієва, «освіта дорослих як неперервний процес формування й підтримки соціально визначеної діяльності дорослого є інваріантною складовою всіх соціальних інститутів держави і суспільства в цілому – від економіки, науки, культури до безпеки, захисту, оборони»¹. На наше переконання, наведений перелік доцільно розширити галузями освіти, охорони здоров'я.

Водночас зазначимо, що територіальні міграції (переміщення) поділяють на зовнішні міграції (еміграція та імміграція) за межі держави та внутрішні міграції – переїзди в межах державних кордонів однієї держави. Наша публікація присвячена саме проблемі освіти дорослих у контексті зовнішньої міграції.

Слід наголосити, що серед причин поширення міграцій провідне місце посідають економічні. За кордон мігрантів передусім виштовхують бідність, відсутність адекватних умов працевлаштування, низькі зарплати, нестабільна економічна ситуація. На сучасному етапі розвитку суспільства міграції набули статусу світової проблеми.

---

¹ Алієв А.А. *Методология и теория образования взрослых: [монография]* / А.А. Алієв. – СПб.: Изд. «ИОВ ПАНИ», 2010. – С. 4.

Акцентуємо увагу на деяких статистичних матеріалах. Так, майже 3 % населення світу, а це приблизно 190 млн. осіб, живе не у країні свого походження². Станом на 2010 р., загальна кількість трудових мігрантів у Росії становила 11,5 млн осіб³. За даними 2009 р., понад чверть молдовської робочої сили живе і працює за кордоном⁴. Щодо України, то за оцінкою Світового банку, Україна посідає п'яте місце у світі за кількістю трудових мігрантів. Зокрема, за даними Української Всесвітньої координаційної Ради, нині за кордоном працюють 3 – 3,5 млн. українців. Інші цифри наводять науковці Інституту народознавства НАН України. Відповідно до їхніх експертних даних, за кордоном перебуває 4 млн 500 тис. українських трудових мігрантів. Експерти Науково-дослідного інституту соціально-трудова відносин Міністерства праці та соціальної політики України вважають, що за кордоном працюють 8,6 – 15,1 % всього населення України (станом на початок 2008 р.) та 19,5 – 34,1 % економічно активного населення працездатного віку⁵. За оцінками експертів, найбільше українських заробітчани працюють у Росії, Італії, Португалії, Іспанії, Чехії, Польщі та США. Так, із 410 тис. іноземців, які мешкають у Чехії, українці складають 127 тис.⁶

На наше переконання, еміграція, імміграція як складові міграційних процесів потребують посиленої уваги з боку держави. Так, для України характерні процеси як зовнішньої, так і внутрішньої міграції. Згідно з даними Управління Верховного комісару ООН у справах біженців в Україні (УВКБ ООН), упродовж 1996 – 2007 рр. у нашій країні статус біженця одержати понад 5 тисяч шукачів притулку. Окрім цього, у 2007 р. понад 2 тисячі осіб подали документи на одержання статусу біженця України. За твердженням Д. Плечка, у 2010 р. до органів міграційної служби України надійшло 1500 заяв про надання статусу біженця в Україні. Більшість із них надійшли від громадян Афганістану, Сомалі,

² Keeley Brian. *International Migration: The human face of globalisation* / Brian Keeley. – Paris: OECD Rights and Translation unit (PAC), 2009. – P. 57.

³ Нето Ф.П.С. Социокультурная и правовая адаптация мигрантов как фактор стабилизации миграционных потоков в СНГ / Ф.П.С. Нето, К.А. Пшенко, М.С. Якушкина // *Человек и образование: академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования*. – 2011. – №1 (26). – С. 104; Плисецкий Е.Л. *Современные миграционные процессы в России* // *География*. – 2003. – № 37 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 15.12.2011 <http://geo.1september.ru/articlef.php?ID=200303705>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

⁴ Укрепление взаимосвязи миграции и развития в Молдове: *Подготовлено для: Всемирный Банк в рамках Сети практиков и профессионалов в области миграции и денежных переводов (МИРПАЛ) / Сост. Н. Кожокару, Н. де Швагер.* – Кишинэу, 2010. – С. 8.

⁵ Лавриненко С.І. *Тенденції трудової міграції з України до країн СНД // Стратегічні пріоритети*. – 2009. – №2 (11). – С. 186.

⁶ Гаврош О. *Українські заробітчани в Чехії: хто, чому і за скільки?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2.12.2011 http://www.ukrajinci.cz/ua/publikaciji-statti/detail/-----_1/. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Узбекистану, Киргизстану. Проте у 2010 р. міграційні органи прийняли позитивні рішення про надання статусу тільки по 135 заявах⁷. Слід додати, що для України актуальні також і проблеми нелегальної міграції. Наприклад, лише у 2007 р. в Україні було затримано близько 20 тисяч осіб⁸.

У зв'язку з імміграцією іноземців до України викликає занепокоєння відсутність належного її регулювання, а також державних програм інтеграції іммігрантів. Це сприяє виникненню загрози маргіналізації, соціальної ізоляції іммігрантських груп, загостренню міжетнічної взаємодії, зростанню ксенофобських настроїв у населення, що в цілому негативно позначається на гомогенності українського суспільства⁹. Водночас за умови оптимального використання мігрантами власного людського потенціалу, самі мігранти та економіки країн, в яких вони мешкають, можуть одержати певні переваги. Тому урядами багатьох країн (кожним – із своїм показником успіху) було ініційовано цільові програми, які сприяють працевлаштуванню мігрантів. Такими програмами передбачено навчання мови, встановлення схем менторства, розробку та впровадження заходів щодо визнання іноземної кваліфікації та ін.

Викладене вище свідчить про актуальність організації практичної діяльності щодо соціальної, культурної адаптації мігрантів, членів їхніх родин. У цьому контексті важливого значення набуває освіта, й зокрема освіта дорослих мігрантів. Нам імпонує умовивід Keeley Brian, автора фундаментальної праці «Міжнародна міграція: глобалізація з людським обличчям»¹⁰ щодо зв'язку міжнародної міграції з економікою, демографією, політикою, національною безпекою, культурою, мовою і навіть релігією.

Різні культури і релігії, лінгвістичні «перешкоди», бюрократія, соціальна нерівність, вороже ставлення до «чужинців» і ряд інших причин зміцнюють бар'єри, які заважають інтеграції мігрантів до суспільств держав, обраних ними для нового життя. Одним із засобів подолання таких бар'єрів є система освіти дорослих. Отже, у контексті нашого дослідження безперечний науковий і практичний інтерес становить європейський досвід організації, поширення освіти дорослих мігрантів. На основі аналізу, узагальнення матеріалів, викладених у джерелах на електронних

⁷ Львівські правоохоронці навчалися дотриманню прав іноземців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 27.11.2011 <http://www.migration.org.ua/>. – Загол. з екрану. – Мова укр

⁸ Ольхович О.В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.В. Ольхович. – Тернопіль, 2008. – С. 1.

⁹ Малиновська О. Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 14.02.2012 <http://www.niss.gov.ua/articles/592/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

¹⁰ Keeley Brian. *International Migration: The human face of globalisation* / Brian Keeley. – Paris: OECD Rights and Translation unit (PAC), 2009. – P. 27.

і паперових носія¹¹, виокремимо основні цільові групи, на які поширюється просвітницька, культурно-освітня діяльність щодо адаптації мігрантів до нових умов життя, а також ті, які безпосередньо мають сприяти інтеграції та адаптації мігрантів:

- дорослі мігранти;
- педагогічний персонал, покликаний задовольняти освітньо-культурні потреби дорослих мігрантів;
- організації, що опікуються освітою дорослих;
- органи влади (від муніципального до загальноєвропейського рівня).

Співпраця представників виокремлених вище цільових груп уможливує створення рекомендацій і порушення клопотань щодо корекції міграційної політики держави в цілому, а також політики у галузі адаптації мігрантів.

Акцентуємо увагу на тому, що 2009 р. у Санкт-Петербурзі на базі Інституту освіти дорослих «Петровська академія наук і мистецтв» було створено Міжрегіональний центр освіти мігрантів держав – учасниць СНД. Водночас практичний і науковий інтерес становить діяльність установи РАО «Інститут освіти дорослих» – базової організації з освіти дорослих і просвітницької діяльності держав – учасниць країн СНД. З її ініціативи розроблено проект «Створення правової і мовної адаптації трудових мігрантів». На думку авторів проекту, організація освітньої діяльності у Центрах має здійснюватися з використанням новітніх інтерактивних технологій, серед яких імітаційні та рольові ігри, тренінги, експериментальні вправи. Це зумовило необхідність передбачити оснащення центрів мультимедійними кабінетами, відповідними дидактичними матеріалами. Діяльність зазначеного центру спрямована на оптимізацію роботи діючих Центрів міграції у країнах – постачальниках мігрантів. Активна діяльність Центру насамперед має забезпечити рівновагу між спрощенням процедур дозволу на міграційну діяльність і контролем за міграційними потоками. Одне із першочергових питань, що вирішується Центром, – встановити, які форми міграції є бажаними і мають заохочуватися¹².

¹¹ Ахмеджанова Д. *Европейское образование взрослых / Дилором Ахмеджанова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 2.12.2011 <http://cogita.ru/analitka/2-i-konkurs-esse-deyatelnost-nko-v-rossii-i-v-evrope/dilorom-ahmedzhanova...>* – Загол. з екрану. – Мова рос.; Нето Ф.П.С. *Социокультурная и правовая адаптация мигрантов как фактор стабилизации миграционных потоков в СНГ / Ф.П.С. Нето, К.А. Пшенко, М.С. Якушкина // Человек и образование: академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2011. – №1 (26). – С. 104-108.*

¹² Нето Ф.П.С. *Социокультурная и правовая адаптация мигрантов как фактор стабилизации миграционных потоков в СНГ / Ф.П.С. Нето, К.А. Пшенко, М.С. Якушкина // Человек и образование: академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования. – 2011. – №1 (26). – С. 105.*

На першому етапі проекту передбачено підготовку соціальних працівників для роботи з мігрантами до переміщення в іншу країну. Наступний крок – створення програм підготовки фахівців для роботи з мігрантами. Основна мета та очікуваний результат програм – ефективна підготовка мігрантів до нового соціокультурного середовища. Третя частина проекту визначає перспективи його розвитку:

- забезпечувати кращу поінформованість уряду і суспільства про ситуацію з мігрантами на конкретній території, можливість регулювати міграційні потоки;
- сприяти у розробці основ державної політики і програм, які надають стимули для впорядкування міграції та запобіганню неконтрольованій міграції;
- створити умови для дотримання дисципліни новими мігрантами; посилення захисту прав мігрантів та дотримання юридичних зобов'язань у державах, які їх приймають;
- сприяти стабілізації міграційних потоків в обох країнах, забезпечити надійні та економічно ефективні послуги для осіб, які потребують міжнародної допомоги;
- забезпечити гуманітарною допомогою мігрантів та їхні сім'ї у надзвичайних і постконфліктних ситуаціях та ін.

Зазначимо, що у розвинених країнах світу багато уваги приділяється заохоченню іммігрантів до того, щоб вони відігравали значну роль в управлінні своєю інтеграцією. У зв'язку з цим набули поширення численні мовні курси та інформаційні програми, які мають практичне спрямування, описують адміністративну систему країни та необхідні формальності. Зворотний бік таких програм полягає в тому, що мігрантам все частіше пропонують продемонструвати, якими саме знаннями і навичками, необхідними для життя на новій батьківщині, вони володіють. Водночас мають місце ознаки зміщень у бік так званих проактивних політик міграції, спрямованих на сприяння заповненню певних прогалів у робочій силі, особливо у галузі інформаційних технологій, медицини, біоінженірингу.

Країнами Європи зміцнюється курс на збереження ядра європейської культури із використанням при цьому потенціалу некорінного населення, яке проживає у них. Саме таким чином проектується й упроваджуються сучасні європейські інтеграційні програми, в яких мігрантам передусім пропонують базові можливості для соціокультурної інтеграції – вивчення мови, доступність освіти¹³. Станом на 2006 р. завдяки фінансуванню Європейським соціальним фондом 700 тисяч мігрантів і національних

¹³ Творогова С. *Немецкий опыт работы с этнокультурными меньшинствами как способ снижения социальной напряженности* / С. Творогова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 17.02.2012 <<http://demoscope.ru/weekly/2011/0459/gazeta026.php>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

меншин одержали підтримку шляхом професійної орієнтації, індивідуальних консультацій з підприємництва, стажування і практики у компаніях¹⁴.

Практичний інтерес становить досвід Німеччини щодо соціокультурної інтеграції мігрантів. Завдання інтеграції мігрантів до німецького соціуму законодавчо оформлено лише в 2005 р., ставши одним із провідних у внутрішній політиці. У 2000 р. було трансформовано законодавство про громадянство, 2005 р. ухвалено Закон про імміграцію, а в 2007 р. – Національний план інтеграції, що передбачає комплекс заходів з інтеграції мігрантів та їх нащадків.

Значну міжнародну діяльність у галузі освіти дорослих, у тому числі, й мігрантів, здійснюють неурядові організації Німеччини. Передусім йдеться про DVV International – Інститут з Міжнародного Співробітництва Німецької Асоціації Народних Університетів (Deutscher Volkshochschulverband (DVV)). Це федеральна асоціація 16 земельних асоціацій Народних Університетів (VHS – Volkshochschule)¹⁵. Вона представляє інтереси членів асоціації і близько 1000 Народних Університетів на федеральному, європейському і на міжнародному рівнях. Серед її основних завдань – сприяння розвитку освіти дорослих, розв'язанню проблем міграції, інтеграції та ін. Понад 140 представників організації працюють у різних країнах світу. У 2010 – 2011 рр. DVV International ініційовано міжнародну програму «Соціальна і економічна інтеграція внутрішніх мігрантів через освітні та розвивальні програми» EU / NSA & LA, проект щодо освіти дружин трудових мігрантів і безробітних.

Не викликає сумнівів те, що для України особливо важливе значення мають приклади, моделі навчання й перепідготовки дорослих мігрантів європейських держав. Як свідчить дослідження Д. Ахмеджанової, урядові структури (Єврокомісія, Рада Міністрів Північних Країн) визначають загальний вектор освітньої політики для дорослих і виділяють пріоритети, спираючись на експертну думку. А власне освітні програми реалізуються неурядовими організаціями, навчальними закладами, профінансованими на конкурсній основі. Змагальність при відборі тих або інших проектів стає одним із стимулів для підтримки якості навчання на належному рівні. Навчання для мігрантів – безкоштовне, що знижує рівень корупції у цій сфері. З іншого боку, таке додаткове навчання не є обов'язковим, а упроваджується винятково як додатковий засіб для закріплення в новій

¹⁴ *Europejski Fundusz społeczny: migranci i mniejszości narodowe / Unia Europejska. – Wydane w Belgii, 2010. – S. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 5.03.2012 <ec.europa.eu/esf/BlobServlet?docId=185...>. – Загол. з екрану. – Мова пол.*

¹⁵ *Грищенко В. Деятельность DVV International в Центральной Азии: цели, задачи, реализуемые проекты / Виталий Грищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 7.03.2012 <www.goethe.de/.../7_Tätigkeit_des_dvv_international_in_Zentralasie...>. – Загол. з екрану. – Мова рос.*

країні. Так, курси у рамках таких проектів можуть виявитися корисними при складанні іспитів на знання мови.

Слід визнати, що в Україні інтеграція через освіту дорослих мігрантів здійснюється опосередковано, символічно. Функції інтеграції зреалізуються здебільшого на рівні національних спільнот, родинних зв'язків. Водночас реальний стан справ свідчить про те, що передусім йдеться про економічну інтеграцію, тобто пошук мігрантами робочих місць.

Насамкінець зазначимо, що Україною зроблено деякі спроби щодо формування цивілізованої міграційної політики. Опосередковано їх можна розглядати у контексті проблеми освіти дорослих, культурно-освітніх потреб мігрантів. Так, 4 серпня 2011 р. набув чинності Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». У грудні 2011 р. Г. Селешуком розроблено й запропоновано для обговорення проект закону України «Про правовий статус українських трудових мігрантів». Переважно з ініціативи нечисленних недержавних організацій проводяться тренінги для правоохоронців, суддів, прикордонників, реалізуються проекти щодо мовної адаптації мігрантів. Вітчизняними науковцями здійснюються поодинокі дисертаційні дослідження, у тому числі, й з порівняльної педагогіки, політології, соціології, демографії, історії, присвячені проблемам полікультурності, трудової міграції, адаптації біженців та ін. У відділі андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України досліджуються теоретико-методологічні засади адаптації дорослого населення в умовах іншого лінгвокультурного середовища¹⁶. Водночас, на жаль, в Україні проблема освіти дорослих мігрантів не стала предметом комплексних фундаментальних і прикладних науково-педагогічних досліджень. Очевидними є низький науково-методологічний рівень наукових досліджень з проблем міграції, їх епізодичність, розрізненість, а також ненадійність міграційної статистики.

Вищевикладене свідчить про актуальність розвитку засобами освіти дорослих комунікації як нового рівня культури у багатонаціональному суспільстві, розробку адаптивних освітніх програм, інтеграцію мігрантів в суспільство за допомогою освіти, забезпечення взаємозв'язку їхньої соціальної, культурної і мовної адаптації. Ефективне вирішення проблем навчання і виховання мігрантів може бути забезпечено в особистісно орієнтованому освітньому процесі, спрямованому на турботу і допомогу мігрантам та їхнім сім'ям, відновлення їх природно-антропологічних прав (на етнічну приналежність, житло, здоровий спосіб життя тощо), подолання соціальної дезінтеграції, маргіналізації. Саме освіта дорослих мігрантів покликана забезпечувати співвідношення інтернаціонального та

¹⁶ Відділ андрагогіки НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 7.03.2012 <<http://www.andragogika.com.ua/banit.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

національного з метою запобігання ігнорування національних цінностей, традицій, культури, національної психології мігрантів.

Отже, важливою умовою успішної реалізації завдань адаптації, інтеграції мігрантів у суспільне життя країни є усвідомлення необхідності науково обґрунтованого професійного підходу до вирішення проблем мігрантів і належної професійної підготовки відповідних фахівців. На наше переконання, освіта дорослих в умовах розвитку міграційних процесів є міждисциплінарною проблемою. Це актуалізує необхідність об'єднання та координації зусиль чиновників, педагогів (в ідеалі – андрагогів, геррагогів), психологів, соціальних працівників, соціологів, лінгвістів, програмістів, правоохоронців, юристів, лікарів та інших спеціалістів. Така співпраця сприятиме розробці чіткої стратегії із подальшим упровадженням конкретних заходів щодо освіти дорослих мігрантів з метою їх соціально-культурної адаптації на засадах міжкультурного діалогу.

Олена Аніщенко

ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ДОРΟΣЛИХ МІГРАНТИВ ЯК АКТУАЛЬНА ДЕРЖАВНА ПРОБЛЕМА

Резюме

Проаналізовано проблему освіти дорослих у контексті світових міграційних процесів. Акцентовано увагу на міждисциплінарності проблеми освіти дорослих мігрантів. Виокремлено прийнятні для України ідеї європейського досвіду соціокультурної інтеграції через освіту дорослих мігрантів.

Ключові слова: освіта дорослих, міграція, адаптація, інтеграція.

Olena Aniszczenko

EDUKACJA I ZAWODOWE PRZYGOTOWANIE DOROSŁYCH MIGRANTÓW JAKO AKTUALNY PROBLEM PAŃSTWA

Streszczenie

Dokonano analizy problemu oświaty dorosłych w kontekście procesów migracyjnych na świecie. Skoncentrowano się na międzydyscyplinarności problemu oświaty dorosłych migrantów. Wskazano potrzebę przyjęcia przez Ukrainę idei europejskiego doświadczenia społeczno-kulturalnej integracji przez oświatę dorosłych migrantów.

Słowa kluczowe: oświata dorosłych, migracja, adaptacja, integracja.

Olena Anishchenko

**EDUCATION AND TRAINING FOR ADULT MIGRANTS AS A PROBLEM
OF CURRENT STATE**

Summary

The article is dedicated to the problems of Adult Education in the context of world migration processes. Special attention is paid to the interdisciplinary of the problem of Adult Education of migrants. Adopted ideas of European experience of socio-cultural integration through Adult Education of migrants for Ukraine are defined.

Key words: Adult Education, migration, adaptation, integration.